

*Р. С. Чорний,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін,
Тернопільський національний економічний університет, Нововолинський факультет*

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСЬКИХ ТА СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЧЕРЕЗ КОРИГУВАННЯ ФАКТОРНОГО ВПЛИВУ

*R. Chorny,
Ph.D., Associate Professor Head of Department-wide and humanities Ternopil National Economic University Novovolynsk faculty*

DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL URBAN AND RURAL SETTLEMENTS THROUGH
ADJUSTMENT FACTOR IMPACT

Розкрито суть факторного впливу на розвиток трудового потенціалу. Окреслено концептуальні підходи здійснення станової зміни трудового потенціалу. Визначено особливості та можливості факторного впливу на розвиток трудового потенціалу сільських й міських поселень. Встановлено основні наслідки факторного впливу на компоненти трудового потенціалу.

Essence of factor influence is exposed on development of labour potential. Conceptual approaches of realization of class change of labour potential are outlined. Features and possibilities of factor influence are certain on development of labour potential of rural and municipal settlements. The basic consequences of factor influence are set on the components of labour potential.

*Ключові слова: трудовий потенціал, розвиток, факторний вплив, наслідки.
Key words: labour potential, development, factor influence, consequences.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

У наш час активізувалися негативні тенденції розвитку трудового потенціалу як в сільських, так і в міських поселеннях, що вимагає активного пошуку шляхів поліпшення ситуації. Сказане підтверджує актуальність і своєчасність теми цієї публікації.

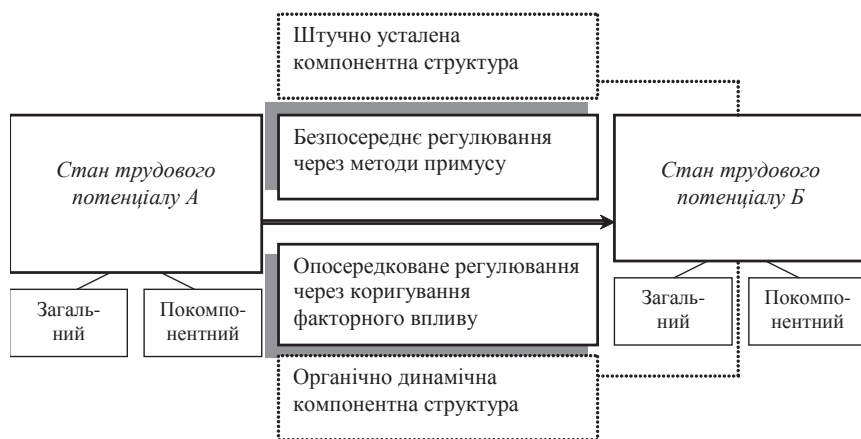
ВИВЧЕНІСТЬ ТЕМИ

У наш час сформований значний науковий доробок у царині дослідження та теоретичного аналізу факторів формування й розвитку трудового потенціалу. Так, зазначеним проблемам присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як М. Долішній, С. Дорогунцов, С. Злупко, О. Грішнова, Д. Богиня, П. Колосов, Б. Генкін, В. Бідак, В. Васильченко, С. Вовканич, О. Григоренко, Е. Лібанова, А. Семів, А. Шевчук, С. Пирожков, М. Чумаченко, У. Садова. Але, незважаючи на значний науковий доробок, відкритим залишається питання дослідження управління розвитком трудового потенціалу територіальних суспільних систем, насамперед, міських і сільських поселень шляхом коригування факторного впливу. Це і визначило мету публікації, суть якої полягає у визначенні особливостей і можливостей факторного впливу на розвиток трудового потенціалу сільських й міських поселень та встановленні основних наслідків факторного впливу на компоненти трудового потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розуміючи загальні прояви дії факторів стосовно міських та сільських поселень, важливо диференціювати ключові проблемні напрями їх впливу та можливості коригування [1; 2; 3; 4]. Для цього, у першу чергу, слід систематизувати дані фактори в розрізі глобалізаційно-цивілізаційних, політико-правових, геопросторових, соціально-економічних, інноваційно-інфраструктурних, освітньо-кваліфікаційних та ціннісно-культурних. При з'ясуванні концептуальної сутності факторів було звернено увагу, що їх дослідження не слід зводити до розгляду за суто впливовим характером. Насправді фактори створюють потужне інституціональне середовище формування, використання і розвитку трудового потенціалу, від структурних характеристик котрого в повній мірі залежить стан потенційних компонент. Відповідно забезпечення розвитку трудового потенціалу різних просторових форм організації українського суспільства можна здійснювати за двома концептуальними підходами:

— шляхом безпосереднього впливу на трудовий потенціал загалом, причому такий вплив може здійснюватись як комплексно, так і цілеорієнтовано на конкретну потенційну компоненту, розвиток котрої може слугувати потужним стимулятором для покращення стану інших потенцій (у нинішніх умовах переходу України до інформаційного суспільства такою потенційною компо-

Рис. 1. Концептуальні підходи здійснення станової зміни трудового потенціалу*

* Складено автором.

нентою цілком закономірно може бути освітньо-кваліфікаційна);

— шляхом опосередкованого впливу через формування відповідного інституціонального середовища з чітко вираженими факторними впливами.

Таким чином, через коригування факторного впливу можна досягти цільового стану трудового потенціалу, в тому числі у фазі його розвитку (рис. 1).

Важливо розуміти, що безпосереднє регулювання трудового потенціалу з приведенням його до цільового стану часто допускає неорганічні зміни в його компонентній структурі, що в подальшому призводить до різних дисфункцій системи соціально-трудових відносин. Для прикладу, можуть прийматись рішення, що згідно світоглядних установок працездатного населення не будуть сприйняті як безумовні до виконання та щодо них чинитиметься спротив з боку морально-етичної і когнітивно-психологічної характеристик. Так само може бути надмірний тиск (перебільшена увага) на розвиток соціально-економічної та організаційно-управлінської компоненти, що по суті сьогодні спостерігається в Україні у силу катастрофічної ситуації в сфері соціально-трудових відносин та прагнення в межах наявних ресурсів хоча б якимсь чином її покращити.

Тому важливо комбінувати застосування методів примусу стосовно розвитку трудового потенціалу з методами непрямого впливу через вірне та виважене коригування факторного впливу.

Перш ніж виявити, які основні фактори-дестимулятори слід нині нівелювати в розрізі різних просторових форм організації українського суспільства, з'ясуємо специфіку факторного впливу в розрізі потенційних компонент (табл. 1).

Кожен із зазначених у табл. 1 наслідків вимагає окремої уваги та навіть самостійного наукового дослідження. Тут хочемо конкретизувати наше бачення впливу політико-правових факторів на розвиток когнітивно-психологічної компоненти, що в загальному підсумку призводить до стимулювання розвитку окремих психологічних характеристик. Мається на увазі, що якщо в аграрний період у характері людини та її поведінкових установках цінувались виключно терпеливість, поклядистість, сумлінність, то вже в індустріальну епоху такі якості доповнювались виключним патріотизмом, прагненням постійного перевершення попередніх результатів (встановлення рекордів) тощо.

Натомість у нинішню еру інформаційного суспільства все більшої ваги набувають такі особисті якості, як креативність, творчість, здатність швидко орієнтуватись у змінах зовнішнього середовища, а також стресостійкість.

У сучасному українському суспільстві у сфері соціально-трудових відносин з-поміж когнітивно-психологічних характеристик трудового потенціалу населення вирізняється деформований феномен осуду чесності. Мається на увазі, що якщо у визначених видах професійної діяльності, в яких чітко укорінилась практика хабарництва, інших асоціальних проявів відповідний фахівець (робітник) не дотримується такої ж практики, він сприймається з незрозумінням з боку оточуючих або ж узагалі не може надалі продовжувати свою трудову діяльність у відповідній професійній сфері. Очевидно це є колосальна загроза подальшому розвитку трудового потенціалу країни, що яскраво засвідчує "хворість" українського суспільства. Подолання такої деформації вимагає кардинальних рішень на макrorівні та потребує зміни хоча б одного покоління

з його вихованням на основі нової системи цінностей і поведінкових установок.

Стосовно особливостей такого впливу в розрізі різних просторових форм організації суспільства, то вони зумовлюються визначеними закономірностями. Такі закономірності можна виокремити залежно від зрізу характеристики факторного впливу — його сили, періодичності, наслідків, можливості нівелювання (адаптації), коригування, трансформації тощо.

Так, щодо сильних факторних впливів більш стійкими й адаптивними є просторові форми організації суспільства більших розмірів. Це зумовлено їх вищими ресурсними можливостями, складнішою внутріпросторовою структурою, здатною диференційовано змінюватися залежно від впливів зовнішнього середовища, комплементуючи недоліки тих підсистем, що слабо протистоять екзогенним детермінаціям.

Разом з тим, просторова масштабність не є ключовим вимірником здатності протистояти сильному факторному впливу, який за часовими характеристиками часто може бути монотонно-періодичним. Велику роль відіграє також ефективне територіальне управління, базоване на моніторингових результатах і прогностичних розрахунках динамічних змін зовнішнього середовища. У випадку готовності просторового утворення (у межах визначеного населеного пункту) протистояти новим загрозам та викликам, наслідковість їх впливу можна суттєво пом'якшити. Так само достатній рівень професіоналізму державних службовців і депутатського корпусу місцевих органів державної влади чи місцевих самоврядування є запорукою прийняття ефективних управлінських рішень щодо покращення ситуації у сфері соціально-трудових відносин та можливостей розвитку трудового потенціалу за умов деструктивних факторних впливів.

Якщо ж досліджується факторний вплив на ті просторові форми організації суспільства, що передбачають об'єднання кількох їх одиниць (для прикладу, агломерацій), то тут крім ефективності територіального управління велику роль відіграє організація міжтериторіальних взаємодій через різні форми міжрегіонального співробітництва, соціального діалогу тощо. Стосовно факторного впливу на специфічні просторові форми організації суспільства, як-от: технопарки, технополіси і т.д., виключної ролі набуває їх значущість для територіального розвитку та підтримка з боку місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Факторний вплив різних просторових форм організації суспільства різниться також за пріоритетністю дії окремих груп факторів. Відмінність такого факторного впливу слід, у першу чергу, прослідкувати в розрізі міських та сільських поселень.

Таблиця 1. Основні наслідки факторного впливу на компоненти трудового потенціалу*

№ з/п	Потенційна компонента	Група факторів									
		Глобалізаційно-цивілізаційні	Політико-правові	Геопросторові	Соціально-економічні	Інноваційно-інфраструктурні	Освітньо-кваліфікаційні	Ціннісно-культурні	Еколого-демографічні	Медико-біологічні	
1	Психологічна	Урізноманітнення етнічної структури населення	Формування ідеологічної доктрини суспільного здоров'я	Підвищення (пониження) щільності населення	Обумовлення ступеня безпеки праці	Зменшення фізичних навантажень	Формування рівня обізнаності до вимог безпеки праці	Формування цінності здоров'я	Формування сприятливого середовища життє-діяльності	Детермінація рівня професійної заворованості	
2	Морально-етична	Нівелювання національно-етичних цінностей	Розвиток (деформація) системи цінностей	Запозичення досвіду способу життя суміжних територій	Виникнення схильності до асоціальних норм поведінки	Формування цінностей інформації та інновацій	Стимулювання всебічного розвитку	Формування цінності віри (релігії)	Формування вітальних цінностей	Усталеність у структурі цінностей цінності здоров'я	
3	Соціально-економічна	Формування глобального ринку праці	Створення (сприятливих) умов бізнес-середовища	Можливості транскордонної трудової мобільності	Диференціація суспільства за рівнем доходів	Інформатизація соціально-трудова відносин	Сприяння розвитку підприємницьких здібностей	Практичне відображення цінностей у діяльності	Спеціалізація (структура) територіальної економіки	Визначення рівня продуктивності праці	
4	Організаційно-управлінська	Інформатизація людських стосунків	Створення (сприятливих) умов інноваційної діяльності	Обумовлення метрополійно-периферійних особливостей	Рівень соціальної напруги в суспільстві	Доступ до інформації	Формування рівня кваліфікації працівників	Обумовлення характеру проведення діяльності	Тиск на ринок праці (пропозиція праці)	Визначення рівня економічної активності населення	
5	Освітньо-кваліфікаційна	Формування глобального ринку освітніх послуг	Створення (сприятливих) умов освітньої діяльності	Можливості транскордонної освітньої мобільності	Можливості доступу до якісної освіти	Пришвидшений доступ до знань	Детермінація рівня якості освітніх послуг	Формування цінності знань	Тиск на ринок освітніх послуг	Визначення рівня здатності до освоєння нових знань	
6	Когнітивно-психологічна	Уніфікація ідейних постулатів розвитку людства	Стимулювання розвитку окремих психологічних характеристик	Більша адаптивність до іншотериторіальних особливостей	Виникнення схильності до творчості	Можливості високого динамізму саморозвитку	Активізація розвитку окремих психологічних якостей	Формування цінностей окремих психологічних якостей	Формування еколого-гінних поведінкових установок	Визначення рівня психічного здоров'я	

* Складено автором.

У загальному для міських поселень виняткової уваги потребують впливи глобалізаційно-цивілізаційної групи факторів, адже новітні загальноцивілізаційні виклики поступу людства через інформаційно-комунікаційні мережі, у першу чергу, відображаються на тих просторових формах організації суспільства, що більшою мірою залежені від глобального ринку (праці, освітнього, товарно-грошового, інформаційного тощо). У зв'язку з концентрацією представницько-владних інституцій у міських поселеннях, саме в даних просторових ареалах приймаються важливі державотворчі рішення, які стосуються зовнішніх інтеграційних орієнтирів, спроможності завоювання конкурентних позицій у системі міжнародного поділу праці, формування іміджу країни з розвинутою ринковою економікою та системою соціально-трудових відносин, де цінність людини, її життя і здоров'я стоять на найвищому рівні.

Для сільських поселень впливи глобалізаційно-цивілізаційних факторів проявляються не з такою силою, що в значній мірі зумовлено зовсім іншим способом життя, слабкою втягненістю в глобальний інформаційний простір. Разом з тим, для даного типу поселень можуть актуалізуватись впливи геопросторових факторів, зокрема в частині їх геополітичного розташування і використання транзитного потенціалу території. Так само дана група факторів має більшу вагу для сільських поселень у силу допустимості їх поліфункціональності. Тобто мається на увазі наявність у них таких природно-ресурсних можливостей, що дозволяли б розвивати не лише сільське господарство, але й інші види економічної діяльності.

Досить диференційованим є вплив на сільські і міські поселення політико-правових факторів. Історично сформована слабка політична й громадська активність сільських мешканців компенсується їх високим рівнем релігійності. Таким чином, домінуючий вплив тут, на відміну від впливу політико-правових факторів, чинять ціннісно-культурні фактори, які власне ставлять інститут церкви за ступенем авторитетності серед селян на надзвичайно високий рівень. Стосовно міських поселень домінуючим тут є вплив ціннісно-культурних факторів не стільки в традиціях регулярного (безумовного) відвідування церкви, скільки більш змістовного проведення дозвілля через споживання послуг культурно-мистецького характеру.

У нинішніх умовах надмірної (часто ненормованої) трудової активності специфічними впливами в розрізі сільських та міських поселень відзначається група медико-біологічних факторів. Тут варто звернути увагу на тривалість активного трудового життя населення в різних просторових формах організації суспільства. Так, специфічний сільський спосіб життя з переважно гіршим матеріальним станом населення передбачає виснажливу трудову діяльність (зокрема в особистих селянських господарствах), допоки це дозволяє стан здоров'я. Тобто якщо для міських мешканців пенсійний вік часто супроводжується проведенням часу вдома з різними способами відпочинку, то для сільських мешканців така практика практично не простежується.

Відмінним у впливі медико-біологічних факторів за своєю наслідковістю є також стан фізичного та психологічного здоров'я сільських і міських мешканців. Реалії засвідчують, що важкий матеріальний стан та система цінностей із задоволенням базових потреб сільських мешканців переважно не допускає у світоглядному сприйнятті наявності депресій, різних типів невротів і т.д. Для мешканців міських поселень у силу вищого рівня матеріального добробуту характерна більша схильність до невротичних розладів, що окрім того часто зумовлюється надмірним ритмом життя, переважанням розумової праці, постійним перебуванням в емоційній напрузі у зв'язку з високим рівнем конкуренції у різних сферах суспільного життя.

Вплив еколого-демографічних факторів є специфічним для міських і сільських поселень у силу більш сприятливих умов цільової рекреації для перших та кращої екологічної ситуації для других. Очевидно, що сільські території практично завжди вирізняються більш сприятливим екологічним станом та рекреація їх мешканців відбувається усталено через постійне перебування, у тому числі трудову діяльність, у сприятливому середовищі. У свою чергу для мешканців міста є наявними більші можливості рекреації в санаторно-оздоровчих комплексах, відпочинку на морі чи в горах через вищий рівень їх матеріального добробуту, а також активне використання можливостей оздоровлення за кошти держбюджету тими категоріями громадян, які мають на це право (в силу професійної діяльності, стану здоров'я, приналежності до соціально незахищених категорій громадян за регламентованими чинним законодавством ознаками). Для сільських мешканців, у тому числі пенсійного віку, як вже згадувалось вище, схильність до цільового відпочинку не простежується, а натомість практично завжди продовжується активна діяльність в особистих селянських господарствах з метою вирощування сільськогосподарської продукції як для особистого споживання, так і з метою продажу.

Значно диференціюються наслідки факторних впливів щодо сільських та міських поселень таких груп, як освітньо-кваліфікаційні, інноваційно-інфраструктурні, а також соціально-економічні, що очевидно обумовлено небаченими розривами за рівнем соціально-економічного розвитку загалом та можливостями розвитку трудового потенціалу зокрема цих просторових форм організації українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Вивчення факторного впливу на трудовий потенціал різних просторових форм організації суспільства потребує врахування їх територіальної специфіки та можливостей адаптивності до характеру такого впливу. Якщо визначати пріоритети забезпечення розвитку трудового потенціалу міських та сільських поселень через коригування факторного впливу, то для перших з них за нинішніх умов важливо послаблювати деструктиви соціально-економічних факторів, зокрема долати проблему надмірної соціальної стратифікації суспільства. Також важливо коригувати впливи ціннісно-культурних факторів, адже подальша деморалізація суспільства, яка особливо гостро відчувається в містах з послабленням впливу інституту церкви, може стати серйозною загрозою розвитку трудового потенціалу на майбутнє. Коригування факторного впливу сільських поселень повинно, в першу чергу, концентруватись навколо групи еколого-демографічних факторів з одночасним покращенням соціально-економічних умов, адже надмірні міграційні процеси лише поглиблюють демографічну кризу на селі та по суті унеможливають розвиток на його теренах трудового потенціалу.

Література:

1. Васильченко В.С., Гриненко А.М., Грیشнова О.А., Керб А.П. Управління трудовим потенціалом: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 403 с.
2. Крощенко М.М., Шестаков М.А. Теоретико-методологічне основи дослідження трудового потенціалу // Вестник НИИ труда и социального страхования. — № 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niitrua.ru/about/vestnik/_1_2.html
3. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Монографія / НАН України. Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2005. — 502 с.
4. Шевчук А. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз / А.Т. Шевчук. — Львів, 2001. — 489 с.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2013 р.